

М. О. Геревич

викладач кафедри теорії та історії держави і
права юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ДЕРЖАВОТВОРЧА РОЛЬ АВГУСТИНА ВОЛОШИНА У ЗДОБУТТІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Статтю присвячено аналізу державотворчої ролі Августина Волошина у здобутті незалежності Карпатської України.

Августин Волошин на основі свого багатого політичного досвіду, особливо здобутого на посадах прем'єр-міністра автономного уряду Підкарпатської Русі / Карпатської України і президента незалежної республіки Карпатська Україна (в тому числі в еміграції), в контексті своїх засадничих уявлень про державу і право пріоритетного значення надавав питанням внутрішньополітичної стабільності, національної безпеки, податкової політики, державних інвестицій, міжнаціональних відносин, електоральної демократії, дотриманням прав і свобод людини і громадянина. Фактично щодо кожного із зауважених питань А. Волошин у своїй творчій спадщині та під час політичної діяльності подав розгорнуті судження, зокрема теоретичні дефініції та відобразив їхні практичні аспекти з огляду на наявний подійний політико-правовий матеріал, що заслуговував емпіричної обробки не тільки з позицій державного діяча, але й вченого-мислителя.

Августин Волошин був не тільки дуже активним учасником переломних суспільних трансформацій в Центральній Європі, не тільки постійно ініціював, розробляв і ухвалював колегіальні політичні та правові рішення кардинального характеру, формулював, відстоював і популяризував оптимальні політико-правові зміни щодо усунення суперечностей та вдосконалення державно-правового становища міжвоєнного Закарпаття (свого рідного краю), але й системно, послідовно і скрупульозно відстежував усі адміністративно-політичні новачки центральної чехословацької влади особисто й публічно в режимі реального часу.

Насамперед варто говорити про глибоко аналітичні та діяльнісні управлінські конструкти Августина Волошина стосовно одного з важливих політико-правових етапів суспільно-політичної ситуації на Закарпатті міжвоєнного періоду – незалежної Карпатської України.

Ключові слова: А. Волошин, політичні та правові погляди, Карпатська Україна, державотворчі процеси, право, українське державотворення.

Постановка проблеми. Державно-правове становище міжвоєнного Закарпаття під кутом зору А. Волошина найдоцільніше подати через ситуацію в Карпатській Україні від здобуття автономії до проголошення незалежної держави, що було довгоочікуваним в умовах федеративної Чехословацької Республіки (жовтень 1938 – березень 1939), що завершився насильною ліквідацією Чехословацької держави нацистською Німеччиною, а відтак проголошенням незалежної держави Карпатська Україна та її негайною військовою окупацією Королівством Угорщини.

Це переконливо засвідчують чисельні різноманітні публікації та виступи (особливо інтерв'ю) Августина Волошина в місцевій та зарубіжній суспільно-політичній періодиці (переважно для провідних газет), а також окремі видання його праць масовими (як на той час в регіональному

вимірі) тиражами. Насамперед ідеться про важливі твори А. Волошина в жанрах політичної публіцистики, мемуаристики, історико-правового есе. На жаль, ці мемуари, що значною мірою близькі до есе історико-правового спрямування, ще не тримали серед учених-правознавців належного пошанування та прискіплого аналізу.

Мета статті: здійснити системний аналіз особистого внеску А. Волошина у державотворчі процеси в Карпатській Україні від здобуття нею автономії в складі федеративної Чехословаччини до проголошення незалежної держави.

Стан дослідження. Серед авторів важливих наукових і науково-популярних праць, в яких частково або дещо глибше аналізуються політичні та правові погляди А. Волошина, його суспільна діяльність і внесок в українське дер-

жавотворення, слід виділити таких дослідників і популяризаторів минулого, як В. Бірчак, М. Бращайко, В. Гренджа-Донський, А. Штефан, П. Кукурудза, А. Кущинський, В. Лар, П. Стерчо, С. Яковенко, Д. Бандусяк, О. Мишанич, П. Чучка, Т. Беднаржова, Ю. Балега, В. Худанич, О. Довганич, О. Хланта, В. Бедь, В. Туряниця, М. Зимомря, І. Чаварга, В. Задорожний, О. Богів, М. Токар, С. Віднянський, М. Вегеш, М. Кляп, В. Тарасюк, Д. Бендас, І. Дацків, Л. Ньорба, Т. Сабалош, Н. Грибенюк, П. Федака, С. Федака, В. Габор, Р. Офіцинський, С. Бобела, А. Машкаринець-Бутко та ін. Тим часом залишаються малодослідженими і маловідомими погляди А. Волошина щодо державно-правового становища міжвоєнного Закарпаття.

Виклад основного матеріалу. Після 11 жовтня 1938 р., коли Підкарпатська Русь під міжнародним тиском (Мюнхенська угода 30 вересня 1938 р.) нарешті отримала реальну автономію та було призначено автономний уряд на чолі з провідним угро- і русофілом Андрієм Бродієм, політико-правова ситуація в регіоні докорінно змінилася. За два тижні чехословацькі правоохоронці арештували А. Бродія за державну зраду як багаторічного агента Угорщини, звідки він отримав чималі задокументовані суми винагороди за підривну роботу проти територіальної цілісності Чехословаччини. Чехословацький уряд оперативно провів кадрові перестановки у виконавчій владі Підкарпатської Русі.

Новопризначений прем'єр-міністр Августин Волошин 26 жовтня 1938 р. на мітингу в Ужгороді виголосив свою програмну промову [6]. Найпершим своїм завданням він визначив упорядкування адміністративних меж автономного краю, захист етнічних кордонів українського населення та державних кордонів Чехословаччини боєздатною армією, а також наголосив на відповідальній крайовій економічній політиці, оскільки в світі «є ще більше гористі краї», що економічно розвиваються успішно. Як прем'єр-міністр Підкарпатської Русі (Карпатської України), Августин Волошин вимушений був сприйняти територіальний поділ краю доконаним фактом. Про це свідчить «Маніфест уряду Карпатської України до всіх громадян Карпатської України» від 3 листопада 1938 р., підписаний в Ужгороді прем'єр-міністром А. Волошином [2, 486]. Цей документ невідкладно надрукували й розповсюдили у формі окремої листівки. Де-факто в ньому проголошено поруч офіційної назви автономії Підкарпатська Русь

ще одну назву Карпатська Україна, що невдовзі ввійшла в офіційний вжиток у краї, хоча де-юре відповідно до чехословацького законодавства єдиною офіційною назвою краю залишалася назва Підкарпатська Русь.

Як міністр чехословацького федерального уряду («міністр для управи Підкарпатської Русі») і голова автономного уряду, Августин Волошин у межах своєї компетенції та у відповідності до параграфу 8 «мовного закону» Чехословаччини (№ 122 від 29 лютого 1920 р.) видав «Розпорядження правительства Підкарпатської Русі з дня 25 листопада 1938 про державну мову», що набрало чинності від дня його оголошення [11]. Згідно з цим розпорядженням, «державною мовою в країні Підкарпатської Русі є мова українська (малоруська)» (п. 1), проте особам чеської, словацької та російської (руської, великорусської) народності гарантувалося право на офіційні звернення своєю материнською мовою (п. 2). Всі постанови, які суперечили п. 1 і п. 2 цього розпорядження скасовувалися.

З нагоди призначення нового складу уряду Карпатської України Августин Волошин 3 грудня 1938 р. в Хусті чітко окреслив поточні завдання всієї виконавчої влади краю [9]. З його точки зору, було цілком закономірним перетворення Чехословацької Республіки на «вільну федерацію чехів, словаків та українців». Адже протягом двох десятиліть, відколи «наш народ зв'язав свою долю з чехами і словаками», відбулися істотні суспільні перетворення. Всупереч несприятливій геополітичній ситуації (Віденський арбітраж) край отримав довгоочікувану автономію, котру належало наповнити реальним змістом і піднести національну свідомість.

На національній консолідації та піднесенні національної свідомості А. Волошин наголосив окремо з нагоди Різдва 1939 р. Він звернув увагу на постійному вторгненні в край озброєних терористів із сусідніх країн (мова йшла про Угорщину і Польщу, хоча прямо їх не названо), які напали і вбивали звичайних громадян і правоохоронців (жандармів), нищили комунікації (мости, дороги, лінії телефонного зв'язку) тримали в сталому напруженні прикордоння. Карпатська Україна натоді була «одинокую українською країною, яка здобула свою самоуправу», що розцінювалося надзвичайним здобутком всієї української нації, котрій величезної шкоди завдала царська Росія та закономірне породження на її руїнах – комунізм (більшовицький режим) [3]. Розвиток крайової автономії А. Волошином бачився вагомим кроком до відновлення собор-

ної України («воскресне Україна»), що раніше була «коморою Європи», тобто країною з високим рівнем життя населення.

У подібному політико-правовому спрямуванні витримана різдвяна промова до українського народу прем'єра Августина Волошина, оголошена по радіо на Святвечір 1939 р. Ним стверджено, що «наша держава» (Карпатська Україна) є найменшою частиною земель українського народу, котра наразі отримала «свободу і визволення» під проводом «широконародних політичних провідників», наділених реальними владними повноваженнями. При цьому А. Волошин абсолютно правильно вважав: «Політична, культурна й господарська свобода є надзвичайно цінним правом, яке криє в собі тяжкі обов'язки супроти громадянства» [10]. Тобто права і обов'язки громадянина, як юридичні категорії, він розглядав у тісному взаємозв'язку.

На порядку денному тоді стояла невідкладне питання про вибори першого крайового парламенту (сойму). Його склад А. Волошин бачив услід за першим теоретиком державного устрою, античним філософом Платоном, на авторитетні судження якого посилався. Тобто цей сойм повинен був складатися з «людей найрозумніших і найліпших», непохитних носіїв моральних цінностей, з яких мали брати приклад співгромадяни за наскрізним принципом: «Хто знає і любить своє, того не зловить агент чужих ворожих нам інтересів». Крім того, законодавча діяльність сойму повинна була відповідати соціальним і політичним очікуванням «мільйонів братів українців за кордоном», в Європі та Америці, які надали кадрову, інформаційну, моральну, політичну, фінансову і матеріальну підтримку інституціям Карпатській Україні.

Як відповідальний державний діяч, Августин Волошин серед актуальних суспільних проблем Карпатської України найперше вирішував ті, що безпосередньо стосувалися ефективності та якості державного управління. У цьому вагомому ролі відводилося розбудові міста Хуст як нового адміністративно-політичного центру автономного краю. Тому серед пріоритетних інвестиційних проєктів були переведення з Праги до Хуста Українського університету, зведення урядового комплексу (кварталу), народного театру, музею, кафедрального собору, а передусім прискорене будівництво шляхів сполучень у краї, зокрема залізничної лінії Перечин – Свалява – Хуст, що запланували розпочати ранньої весни 1939 р. При цьому А. Волошин Чехословацьку феде-

рацію відкрито розглядав «пробним каменем практичного, справедливого співжиття слов'янських народів» [7]. Тобто він не обмежувався виключно локальними рамками і проєктуванням винятково регіональних політико-правових перспектив.

Вельми примітним документом є відозва «До всіх громадян Карпатської України!» за підписом прем'єр-міністра Августина Волошина і міністра Юліяна Ревая. Перед виборами до сойму Карпатської України 12 лютого 1939 р. вони звернули увагу на історичну вагу цієї доле-носної події, коли «найменша частина великого українського народу» забезпечила собі автономію в рамках братньої Чехословацької Республіки [4]. Це був дуже важливий політико-правовий акцент.

Виявом суспільної консолідації, національної свідомості та політичної зрілості для авторів відозви стало добровільне поєднання колишніх партій в одну політичну силу – Українське національне об'єднання, що висунула спільний список кандидатів у депутати сойму, включно з представниками національних меншин. Окремо відзначено, що угорська меншина «через своїх провідників з старого режиму» відмовилася від свого місця в цьому виборчому списку, на відміну від чехів, німців, румунів, які запропонували по одній кандидатурі.

Бажаючи процвітання Карпатській Україні та всій Чехословаччині, А. Волошин та Ю. Ревай завершили свою відозву промовистими політичними гаслами: «Хай живе нова федеративна республіка українців, словаків і чехів! Слава Україні!» Як бачимо, тоді мова йшла саме про розвиток і зміцнення Чехословацької федеративної держави. Саме це було на порядку денному всієї карпатоукраїнської влади, причому однозначно, без жодного подвійного змісту.

За кілька днів, 17 лютого 1939 р., у Хусті прем'єр-міністр Августин Волошин підписав нову відозву уряду Карпатської України під назвою «До всього українського народу», тобто до тих, хто проживав на рідних землях і в діаспорі [5]. У цій відозві однозначно підтримано важливу ініціативу громадської Центральної національної ради Карпатської України від 10 лютого 1939 р. про негайний добровільний «всенародний національний податок» (пів відсотка річного заробітку) всіх українців світу на розбудову державності Карпатської України. Задля цього Підкарпатський банк в Хусті оперативно відкрив спеціальний розрахунковий рахунок під назвою «Народний фонд розбудови Карпатської Укра-

їни». Відповідальним за прозоре ведення справ і звітність цього фонду Августин Волошин призначив Сергія Єфремова, рахункового (фінансового) директора при президії уряду Карпатської України.

Власне, податковій політиці відведено чільне місце в наступному зверненні президії влади Карпатської України під назвою «Громадяни Карпатської України!» від 2 березня 1939 р., яке підписали прем'єр А. Волошин і міністр господарських справ (економіки) Ю. Ревай. Передусім йшлося про обдуманий намір автономної влади законодавчо закріпити концепцію «ощадної держави». Суть її полягала в тому, що для всіх податників (платників податків) відповідні державні установи (фінансові уряди) повинні були постійно надавати відкриті вичерпні пояснення щодо сплати податків і постійно звітувати щодо їхнього подальшого економного використання на вагомій суспільній цілі.

Вершиною і найважливішим досягненням державотворчої діяльності Августин Волошина стало проголошення ним на посаді крайового прем'єр-міністра незалежності Карпатської України 14 березня 1939 р. по радіо, буквально за кілька годин після ліквідації Чехословацької держави нацистською Німеччиною і проголошення незалежності Словаччиною, що доти мала такий же автономний статус, як і Карпатська Україна [13, 104]. Наступного дня, 15 березня 1939 р., вперше зібрався на засідання новообраний крайовий парламент – сойм, який так само проголосив незалежність краю з дотриманням належної юридичної процедури. Варто ще раз підкреслити, що незалежність Карпатської України проголошено вже після фактичної ліквідації Чехословацької федеративної держави.

Знаменний конституційний закон був одноставно ухвалений соймом Карпатської України в Хусті 15 березня 1939 р. Його підписали чотири повноважні службові особи в такій послідовності: голова сойму Августин Штефан, діловод (письмовод) сойму Августин Дутка, глава новоутвореної держави («Президент Карпато-Української Республіки») Августин Волошин, секретар сойму Михайло Кочерган. Закон був доволі стислим за змістом, стилістично простим і добре зрозумілим особам без юридичної освіти, структурно складався з восьми параграфів.

Фактично кожен із параграфів цього конституційного закону – коротке, але юридично ємке положення – правова норма, висловлена одним переважно простим реченням [8, 94].

Отже, у цьому конституційному акті визначалися відповідно: 1) незалежність держави; 2) її назва; 3) форма правління – республіка на чолі з президентом, обраним соймом; 4) статус української мови як державної; 5) державний прапор; 6) державний герб (ця стаття передбачала ухвалення також окремого закону); 7) державний гімн (без вказівки на авторів слів і мелодії); 8) набуття чинності закону з моменту його ухвалення. Як справедливо відзначили історики права, цей закон лише окреслив атрибути державності і не містив конституційних норм про правовий статус особи й громадянина, організацію місцевих органів виконавчої влади, правосуддя тощо [12, 76]. Це мало стати пріоритетом у наступних конституційних актах.

Однак подальші державотворчі кроки припинилися, оскільки Угорщина провела військову окупацію Карпатської України протягом 15-18 березня 1939 р. Президент, уряд, службовці, військові, громадяни Карпатської України евакуювалися через сусідні держави Румунію, Словаччину і Польщу переважно в чеські землі (новоутворений протекторат Чехії та Богемії), окуповані Німеччиною. Перебуваючи в місті Загреб 30 березня 1939 р., Августин Волошин у Великодньому зверненні до українців у Югославії з жалем констатував очевидні факти про втрату свободи «віткою українського народу в Карпатах» під натиском «численнішого й сильнішого ворога». Проте, на його переконання, після того, як «українські герої сучасності» вчинили збройний опір окупації, «Голгофа українського народу» недмінно завершиться національним воскресінням. Своє звернення він підсумував політично актуальним пасхальним привітанням: «Високо тримаймо національний прапор, а ВОСКРЕСНЕ УКРАЇНА!» [1, 109]. Зауважимо, що це висловлювання слугує нині своєрідним політичним прощом, яке справдилося.

В еміграції, коли Августинові Волошину виповнилися ювілейні 70 років, він склав належним чином свій заповіт 19 серпня 1944 р. у Празі в присутності свідків Степана Клочурака і Миколи Долиная. У цьому документі «Мій заповіт (тестамент)» 5 сторінок машинописного тексту, в кінці якого власноручні підписи А. Волошина, С. Клочурака, М. Долиная. Августин Волошин бажав скромного похорону («без світських парад»), на якому просив роздати присутнім спеціально виготовлені образки, де з одного боку потрібно було зобразити Розп'яття з підписом: «Мій Ісусе милосердя»,

а з іншого – відтворити світліну покійного з проханням: «Помолімся за о. Авґустина Волошина, б. президента Карп. України, народженого 17.III.1874 в Келечині, помершого дн... в...» Як бачимо, він однозначно і чітко підкреслив, що найвищим досягненням у житті була його державницька діяльність, а її вінцем – посада президента Карпатської України.

Власне, в окремій політичній частині свого заповіту А. Волошин звернувся до українському народу з програмними побажаннями чимскоріше відновити релігійну (церковну) і національну єдність, що принесуть політичну свободу в порозумінні з сусідніми народами на засадах «абсолютної етики християнського універсалізму». Він вважав, що лише загальнохристиянська етика допоможе українцям зайняти почесне місце «в родині цивілізованих націй», досягти «найсправедливішої соціалізації громадянського життя без утилітаризму й без жорстокости безбожного соціального плану», не дозволить у майбутньому українську націю «розбивати чужими інтересами»[2, 499].

Висновки. На основі свого багатого політичного досвіду, особливо здобутого на посадах прем'єр-міністра автономного уряду Підкарпатської Русі / Карпатської України і президента незалежної республіки Карпатська Україна (в тому числі в еміграції), Авґустин Волошин в контексті своїх засадничих уявлень про державу і право пріоритетного значення надавав питанням внутрішньополітичної стабільності, національної безпеки, податкової політики, державних інвестицій, міжнаціональних відносин, електоральної демократії, дотриманням прав і свобод людини і громадянина. Фактично щодо кожного із зауважених питань А. Волошин у своїй творчій спадщині та під час політичної діяльності подав розгорнуті судження, зокрема теоретичні дефініції та відобразив їхні практичні аспекти з огляду на наявний подійний політико-правовий матеріал, що заслуговував емпіричної обробки не тільки з позицій державного діяча, але й вченого-мислителя.

Отже, у даній статті проаналізовано державотворчу роль Авґустина Волошина у здобутті незалежності Карпатської України.

Список використаної літератури:

1. Волошин А. [Великоднє звернення до українців у Югославії]. *Вістник українського товариства Просвіти у Загребі*. 1939. Березень-квітень; Штефан А. Авґустин Волошин – президент Карпатської України. С. 109.
2. Волошин А. Вибрані твори. Ужгород: Говерла, 2002. С. 499.
3. Волошин А. Мир людям доброї волі! *Нова Свобода*. 1939. 7 січня.
4. До всіх громадян Карпатської України! *Нова Свобода*. 1939. 8 лютого.
5. До всього українського народу. Відозва уряду Карпатської України. *Нова Свобода*. 1939. 21 лютого.
6. 3 промови, виголошеної дня 26-го жовтня 1938 р. в Ужгороді. *Нова свобода*. 1938. 28 жовтня.
7. Інтерв'ю А. Волошина кореспонденту чеської газети «Лідове Новини». *Нова Свобода*. 1939. 12 січня.
8. Конституційний закон ч. 1 Карпатської України 15 березня 1939 р. *Штефан А. Авґустин Волошин – президент Карпатської України*. Торонто, 1977. С. 94.
9. Проголошення прем'єра д-ра Волошина. 3 нагоди іменування нового уряду Карпатської України 3-го грудня 1938 р. в Хусті. *Нова Свобода*. 1938. 4 грудня.
10. Різдвяна промова прем'єра Карпатської України д-ра А. Волошина, оголошена по радіо на Святвечір до українського народу. *Нова Свобода*. 1939. 11 січня.
11. Розпорядження правительства Підкарпатської Русі з дня 25 листопада 1938 про державну мову. *Урядовий вісник*. 1938. 6 грудня. С. 1.
12. Усенко І. Конституційні акти незалежної Карпатської України // *Енциклопедія історії України*. Т. 5. Київ, 2008. С. 76.
13. Худанич В. Діяльність автономного уряду Карпатської України в 1938 – 1939 рр. *Закарпатська Україна у складі Чехословаччини (1919 – 1939)*. Пряшів, 2000. С. 103-114.

Herevych M. O. State-building role of Augustin Voloshyn in gaining the independence of Carpathian Ukraine

The article is devoted to the analysis of the state-building role of Augustyn Voloshyn in gaining the independence of Carpathian Ukraine.

Augustyn Voloshyn on the basis of his rich political experience, especially gained as Prime Minister of the Autonomous Government of Subcarpathian Rus / Carpathian Ukraine and President of the independent Republic of Carpathian Ukraine (including in exile), in the context of his basic ideas about the state and law provided issues of domestic political stability, national security, tax policy, public investment, international relations, electoral democracy, respect for human and civil

rights and freedoms. In fact, on each of the mentioned issues A. Voloshyn in his creative legacy and during his political activity gave detailed judgments, including theoretical definitions and reflected their practical aspects in view of the available political and legal material, which deserved empirical treatment not only from the standpoint of a statesman, but also a scientist-thinker.

Augustyn Voloshyn was not only a very active participant in the crucial social transformations in Central Europe, not only constantly initiated, developed and adopted collegial political and legal decisions of a cardinal nature, formulated, defended and promoted optimal political and legal changes to eliminate contradictions and improve state law interwar Transcarpathia (his native land), but also systematically, consistently and scrupulously monitored all administrative and political innovations of the central Czechoslovak government personally and publicly in real time.

First of all, it is worth talking about the deeply analytical and operational management constructs of Augustyn Voloshyn regarding one of the important political and legal stages of the socio-political situation in Transcarpathia in the interwar period - independent Carpathian Ukraine.

Key words: *A. Voloshyn, political and legal views, Carpathian Ukraine, state-building processes, law, Ukrainian state-building.*